

Heilige Alena: de legende en wie Alena werkelijk was

Inleiding

De Heilige Alena, haar leven en legende is een onderwerp waarover reeds veel geschreven is in de loop der eeuwen.

In de middeleeuwen werd er vooral geschreven met een moraliserend doel voor ogen: in troebele tijden en ook op rustiger tijdstippen, diende het christelijk geloof immers zoveel mogelijk benadrukt en verstevigd te worden.

In onze eeuw daarentegen, werd het leven en de legende van de H. Alena reeds menigmaal kritisch bestudeerd en is men tot de verbluffende resultaten gekomen die bij de overgrote meerderheid van het volk niet of amper gekend zijn.

Dit werk wil een samenraapsel zijn van de verschillende theorieën en verhalen welke over de H. Alena en haar leven verspreid worden. Ofschoon niet alle versies hierna aan bod zullen komen, toch durven wij te stellen dat de voornaamste en meest geloofwaardige vermeld worden. Niettemin stippen wij aan dat de H. Alena, soms ook wel "Helena" genaamd, ook nu nog de moeite loont om bestudeerd te worden aangezien er nog menige onduidelijkheden uit deze verzameling te voorschijn kwamen.

De legende

Kort samengevat komt de legende hier op neer:

Alena werd geboren in de 7de eeuw, als dochter van de heer van Dilbeek, Bevold en zijn gade Hildegard. Bevold, die in het oud levensverhaal van onze Heilige, de Koning van Dilbeek wordt genoemd, was een heiden die de christenen vervolgde.

Toen hij op zekere dag uit jagen reed, maakte hij kennis met een christen die om geloofsredenen de wijk had genomen naar Vorst en aldaar een huis had gebouwd. Deze man maakte de lof van het christelijk geloof en haalde de koning over om in Vorst het kerkelijk officie te komen bijwonen. Bevold ging in op dat verzoek, maar alhoewel de kerkdienst invloed op hem maakte, bleef hij niettemin volharden in zijn heidense leer. Thuis gekomen, vertelde hij aan zijn vrouw en dochter wat hij gezien had. Bij dit verhaal voelt Alena zich plotseling door de genade getroffen en neemt het besluit naar Vorst te gaan om er zich te laten inwijden in de geheimen van de christelijke godsdienst. In 't geheim begeeft zij zich voortaan iedere nacht naar Vorst maar ze wordt tenslotte verraden door de wachters van haar vader, die in woede ontsteekt en bevel geeft haar gevangen te nemen.

Alena wordt dan achtervolgd en ingehaald en terwijl zij uit verweer zich vastklampt aan een boomstam, wordt haar door de dienaars van haar vader een arm van het lichaam gerukt en zij sterft aan die gruwelijke verwonding. Een engel komt de arm wegnemen en plaatst hem op het altaar van de kerk te Vorst, wat de aanleiding is tot het op zoek gaan naar haar lijk. Dit wordt spoedig gevonden en plechtig in de kerk van Vorst begraven. Intussen gebeuren er allerhande mirakelen op het graf van Alena en nadat een van Bevolds onderhorigen, hertog Omundus, het gezicht heeft teruggekregen door Alena te aanroepen, wordt ook koning Bevold door de genade geraakt, bekeert zich en laat zich samen met zijn gade dopen. Hij geeft zijn bezittingen aan de armen en sticht de Dilbeekse parochiekerk die toegewijd wordt aan de H. Ambrosius. Hij en zijn gade worden in de kerk zelf begraven.

Inmiddels groeit de verering aan en tal van mirakelen geschieden op Alena's graf, zodat op Pinksteren van het jaar 1193 haar gebeente door abt Godeschalk van Affligem plechtig wordt verheven. Die verheffing staat gelijk met de heiligverklaring.

De vertaling in hedendaags Nederlands “Het leven van de Heilige Alena vereerd te Dilbeek en te Vorst” door Luc Indestege, uitgegeven in 1949, is gebaseerd op het werkje, gedrukt bij Van der Noot te Brussel rond 1518. Dit boekje steunt op zijn beurt ofwel op een oud-latijns handschrift dat vermoedelijk bewaard werd in het Roodklooster in het Zoniënwood ofwel op een werk in vijf boekdelen uit de 15de-16de eeuw dat zich in de abdij van Westmalle bevindt.

Deze beide geschriften zouden dan eveneens nog “kopieën” zijn van de echte “Vita Alenae”, die omstreeks het einde van de 13de eeuw moet gesitueerd worden.

Deze “vita” was in ’t Latijn en kon opgesplitst worden in vier welonderscheiden delen:

- de proloog
- de Eigenlijke Vita
- het verhaal van de Beenderverheffing
- het Boek der Mirakelen

“Het Boek der Mirakelen” is waarschijnlijk wel het oudste gedeelte, vermits de mirakelen, welke geschieden op het graf van de H. Alena nog vóór 1193, d.i. de beenderverheffing door Abt Godeschalk van Affligem, werden ondertekend. De abdij van Vorst stond toen nog onder voogdij van die van Affligem, wat bewezen wordt door de wonderlijke genezing van broeder Reynboldus van Affligem, die dit achteraf meldt aan zijn overste, Abt Godeschalk.

De overige gedeelten werden later geschreven want de auteur vermeldt erin dat wijlen bisschop Nicolaus III van Kamerijk (1243 - +1272) de Sint-Denijskerk inwijdde. Aan de bouw van deze kerk, welke rond de reeds bestaande Sint-Alenakapel opgetrokken werd, werd pas begonnen in 1241.

Opvallend voor de eigenlijke Vita is wel de gelijkenis met andere heiligenlevensverhalen, zoals o.m. de Vita Dymphnae, de Vita Wivinae, de Vita Gudulae, ... die tientallen jaren vóór de Vita Alenae geschreven werden. Hieruit mogen we besluiten dat de legende van de H. Alena pas geschreven werd op het einde van de 13de eeuw, in elk geval na 1272.

De “Vita Alenae” verschaft ons weinig historisch juiste gegevens

Indien we de legende mochten geloven, zou Alena geleefd hebben in de 7de eeuw, als dochter van een adellijke heer uit Dilbeek. Hierover bestaat echter weinig zekerheid. Immers, wanneer men de Vita Alenae gaat vergelijken met andere Vitae van heiligen uit die tijd, komt men tot de ontstellende vaststelling dat vele heiligenlevensverhalen overeenkomstige elementen bevatten. Zo merken we o.m. een treffende gelijkenis op met de Vita Dymphnae, welke geschreven werd door kanunnik Pierre de Saint Aubert van Kamerijk rond 1238-1247. In dit verhaal krijgt Dymphna eveneens de rol toebedeeld van adellijke jonkvrouw die, na bekeerd te zijn tot het christendom, door haar vader vervolgd wordt en door zijn toedoen de marteldood sterft.

In de “Vita Godulae” wordt verteld dat Sint Goedele ’s nachts opstond en dwars door het bos naar haar bidplaats toog. Hetzelfde komt voor in de legende van de H. Alena. Een andere legende, deze van de H. Aldegondis, laat Sint-Aldegonde droogvoets over het Zennewater wandelen. Alena doet net hetzelfde. Ook van Jezus Christus wordt verteld dat hij over het meer wandelde. Tenslotte staat er in de Vita Alenae dat wilde dieren de kapel waar de H. Alena rustte niet ongestraft konden betreden. Deze trek komt uit het leven van de H. Guido van Anderlecht.

Vermits deze legenden tientallen jaren voor de V.A. ontstonden, mogen we stellen dat de schrijver van de V.A. zekere elementen ontleend heeft aan de andere. In zijn werk haalt de schrijver van de V.A. slechts weinig of geen geschreven bronnen aan. Hij weet dit maar al te goed, doch schrijft hij: “De evangelieschrijvers hebben de persoon Jezus Christus ook niet levend gekend; zij schreven neer wat zij hadden horen zeggen”.

In de proloog komt het zonzuiver geweten van de schrijver duidelijk tot uiting. Opdat men hem niet zou kunnen beschuldigen leugens te vertellen schrijft hij dat zijn verhaal steunt “op tghene, dat wi vele eerlijcke ghelooflijcke personen van deze heyliche maecht hebben hooren segghen”.

Ook in het verhaal van de beenderverheffing komen enkele eigenaardigheden voor, nl. wanneer Abt Godeschalk naar Vorst komt om de relieken van de H. Alena te verheffen en hierbij normalerwijze alle beenderen opnoemt, laat de schrijver van de V.A. deze opsomming achterwege. Hij had er een welbepaald doel mee: uit de opsomming mocht immers niet blijken dat Alena's arm bij in de kist zat vermits deze arm in het verhaal, reeds van bij het begin, een bijzondere rol toebedeeld kreeg.

Wat verder schrijft de auteur dat op een bepaald tijdstip de relieken van de H. Alena zorgvuldig dienden opgeborgen te worden in de crypte van de Sint-Denijskerk opdat de kloosterlingen er zich geen meester zouden van maken. In deze zin zitten echter twee duidelijke tegenstrijdigheden: ten eerste werd in de Sint-Denijskerk pas lang na de beenderverheffing gebouwd (aanvang 1240) en ten tweede strookt het verbergen van de relieken helemaal niet met de gewoontegetrouwe openbaring welke gepaard gaat met een heiligverklaring.

Hiermee wilde de schrijver hoogstwaarschijnlijk de leemte opvullen tussen enerzijds, het leven van de heilige, dat gesitueerd wordt in de 7de eeuw en anderzijds de beenderverheffing of heiligverklaring in 1193. De periode waarin de V.A. geschreven werd (12de eeuw) was de tijd dat de bekende godgeleerden als Thomas van Cantimpré en Jacques de Vitry hun leer verkondigden.

Het was toen toegelaten aan hagiografen (= schrijver van heiligenverhalen) alles te schrijven, op voorwaarde dat hetgeen ze vertelden wonderbaar was. Aandachtig beredeneerd lijkt het ons toch erg onwaarschijnlijk dat wanneer een godvruchtig iemand die leefde in de 7de eeuw, pas vier eeuwen later heilig zou verklaard worden. Er is klaarblijkelijk een te grote tijdsruimte tussen haar leven, marteldood (?) en haar heiligverklaring. Bijgevolg mogen we besluiten dat, de V.A. zoals ze ons bekend is uit het einde van de 13de eeuw, als historische bron waardeloos is. Waarschijnlijk is het een vervalsing van het authentieke werk uit +1240, hetwelk slechts een relaas was van de beenderverheffing en de tot dan toe geschiede mirakelen op het graf van de H. Alena. Er diende dan ook een verhaal rond geweven en hiervoor maakte de auteur grotendeels gebruik van reeds bestaande, doch ook op weinig historische bronnen steunende, heiligenverhalen.

Schrijvers van zulke verhalen noemt men hagiografen. De V.A. is dus een hagiografische roman. Als doel voor zijn verhaal hield de hagiograaf van de V.A. voornamelijk twee zaken voor het oog. Het was voor de mensen uit die tijd namelijk erg moeilijk om te geloven dat iemand waarlijk heilig was. De stijl van het verhaal was echter zodanig eenvoudig en somtijds naïef dat het gemakkelijk begrepen werd door de enkele geletterden, hoofdzakelijk geestelijken en die het dan op hun beurt aan het volk vertelden. Dat simpele, ongeletterde volk was gefascineerd door de talrijke bovennatuurlijke gebeurtenissen en al vlug ontstond er een grote volkstoeloop naar de begraafplaats van de heilige (Vorst of Dilbeek). Zo ontstonden de bedevaarten en pelgrimstochten die, en dit is in feite het tweede doel, vanzelfsprekend lonend waren voor de parochie, de abdij en zelfs de heerlijkheid wegens het heffen van de tienden op de inkomsten van voornoemde instellingen.

Wie was Alena dan wel en waar en wanneer heeft ze geleefd?

Vaststaande gegevens

Van de H. Alena weet men met zekerheid dat ze werkelijk bestaan heeft. Er resten ons immers te veel overblijfselen die dit staven. Dat Alena heilig is, is ook bewezen door het bestaan van het document van de beenderverheffing in 1193. Een beenderverheffing stond in die tijd gelijk met een heiligverklaring. Dit document, evenals vele reliekerkenningen bevinden zich in het reliekschrijn te Vorst.

De theorie van Dom. R. Podevijn en van E.H. Schorpioen

De meest waarschijnlijke theorie aangaande het echte leven van de H. Alena is deze van wijlen E.H. Schorpioen, gewezen pastoor te Sint-Denijs Vorst en grotendeels bijgetreden door wijlen Pater Dom. Renier Podevijn van de abdij van Affligem. Volgens deze theorie is het niet uitgesloten dat Alena te Dilbeek geboren zou zijn omstreeks 1100 uit één der plaatselijke adellijke families, t.w. Sotteghem-Van der Aa. Immers in zijn werk legt de hagiograaf de nadruk op het feit dat Alena afkomstig was van Dilbeek. Inderdaad, in het goederenboek van de abdij van Vorst staat vermeld dat een zekere Olivier de Sotteghem in 1217 het Neerhof en 24 daarbijbehorende bunders land te Dilbeek aan voornoemde abdij schonk.

Diezelfde Olivier de Sotteghem had reeds enige jaren tevoren, in 1214, een gift van 170 Vlaamse ponden gedaan aan een zekere Robertus, abt van de abdij van Affligem, te verdelen onder beide kloosters. Deze schenkingen grepen plaats niet lang na de beenderverheffing in 1193 door abt Godeschalk van Affligem. Kan het gegeven dat Alena afkomstig zou zijn geweest van Dilbeek hiermee in verband gebracht worden?

Misschien waren de heren de Sotteghem-Van der Aa de stichters of beschermers van de abdij van Vorst¹ en wellicht was Alena dan één of andere kloosterzuster of zelfs priorin van deze abdij. Het is de plaats van de grafsteen in de kapel van de Sint-Denijskerk te Vorst die dit vermoeden bevestigt. Op deze plaats werden naar gewoonte enkel abdisen begraven.

Ook de manier waarop de H. Alena op haar grafmonument afgebeeld staat, onthult iets over haar ware identiteit. Ze draagt er een gewaad identiek aan de middeleeuwse monnikspij welke gedragen werd door de kloosterlingen uit Affligem. In haar handen bemerkt men geen palmtak, noch enig ander embleem (stam?) dat op haar martelaarschap zou kunnen duiden. In haar linkerhand draagt ze een psalmboek, zoals het de gewoonte was van de kloosterlingen uit die tijd om regelmatig het officie te lezen. Met haar rechterhand maakt ze een zegenend gebaar. Onderaan de steen, de normale plaats voor een opschrift, is een stuk weggekapt. Gebeurde dit bij ongeval of heeft men doelbewust het oorspronkelijke opschrift willen verwijderen? Men zal het nooit zeker weten, maar indien er nu gestaan had: "Sint-Alena, priorin van de abdij van Vorst", met geboorte- en sterfdatum bij, dan zou dit het verhaal van de V.A. flagrant tegengesproken hebben. Achteraf werd door een onhandige hand aan het hoofdeinde het opschrift "+ SCA HELENA" averechts gebeiteld.

Pater Podevijn veronderstelt verder het volgende: Alena zou overleden zijn in een geur van heiligheid en werd begraven in een primitieve kerk op de plaats waar men later de Sint-Alenakapel oprichtte. Na haar dood gebeuren er op een onverklaarbare wijze talrijke mirakelen op het graf. Deze worden opgetekend en vormen de oorsprong van de V.A. (Boek der Mirakelen).

Mogelijk door de getuigenis van een zekere priester Alexander aan wie de H. Alena verschenen was, maar zeker door de vele wonderen welke er plaatsgrepen, besluit abt Godeschalk van Affligem in 1193 eindelijk naar de onderhorige abdij van Vorst te komen, om er de beenderen van voornoemde heilige te verheffen. Dit zou hoogstens enkele tientallen jaren na haar dood gebeurd zijn. Door het steeds toenemend aantal mirakelen geraakt, zowel de parochie als de abdij van Vorst, aan een bijzondere faam. Al gauw groeit het uit tot een bekend bedevaartsoord, met als gevolg een ruime toename van inkomsten door talrijke schenkingen en giften (o.m. het Neerhof en 24 bunders grond te Dilbeek). Eveneens door de bekendheid aangetrokken kwamen belangrijke wereldlijke personaliteiten, zoals Lauretta, dochter van Dirk van den Elzas, Graaf van Vlaanderen, naar Vorst afgezakt om er aan hun roeping te voldoen. Aldus krijgt de abdij van Vorst hoe langer hoe meer macht in handen wat haar zeker niet in dank wordt afgenomen door haar voogdijoverheid, de abdij van Affligem. Er ontstaan strubbelingen omtrent de opbrengsten der Tienden door de abdij van Vorst geheven. Desondanks streeft Vorst langzamerhand naar haar onafhankelijkheid en bekomt dit recht in 1238. Van dan af mochten de kloosterlingen er hun

¹ De abdij van Vorst werd gesticht omstreeks 1105. Zij stond geruime tijd onder voogdij van de abdij van Affligem, tot in 1238, het jaar van haar onafhankelijkheid.

eigen abdis verkiezen. Patronella, dochter van Roger de Tempelier, eertjds kastelein van Gent, werd de eerste priorin van het onafhankelijke klooster.

Rond 1240 zou dan het eerste verhaal over de H. Alena geschreven zijn dat vermoedelijk slechts bestond uit het Boek der Mirakelen en een relaas van de beenderverheffing. Aan de hand van deze geschriften, alsmede beïnvloed door reeds bestaande heiligenlevensverhalen, zou dan tegen het einde van diezelfde eeuw de eigenlijke Vita Sancta Alenea opgetekend geweest zijn. Haar hagiograaf zou een dienaar (priester) van de Sint-Denijskerk te Vorst geweest zijn die waarschijnlijk getuige was geweest van de kerkwijding door Bisschop Nicolaus III van Kamerijk aangezien hij deze gebeurtenis in zijn werk vermeldt. De kerk van Vorst werd toen niet meer door monniken, doch door seculiere geestelijken bediend. Petrus Convincaneus Noster, een Vorstenaar en één van dezen, heeft het leven van de H. Alena geschreven in opdracht van de abdij.

De theorie van Prof. Dr. Verbesselt in het Parochiewezen in Brabant Deel VI p. 275-276-277

Een theorie die praktisch het tegenovergestelde verkondigt dan de vorige is deze van Verbesselt. Die beweert immers dat Alena te Dilbeek zou geleefd hebben in de 7de eeuw als dochter van Levold en Hildegarde. Ze zou er een gewelddadige dood gestorven zijn en zou begraven zijn op de plaats waar nu de Sint-Alenakapel (in Dilbeek) staat. Net zoals bij de Vita Gudulae zou haar gebeente naderhand overgebracht zijn van Dilbeek naar Vorst waar het in 1193 dan verheven werd en zij een heiligtitel toebedeeld kreeg. Als argumenten haalt hij vooral de levendige traditie aan die de Dilbeekse parochie eigen was.

De parochie te Vorst, met inbegrip van de abdij was echter groter en wilde steeds meer macht. Daarvoor liet zij de beenderen van Alena opgraven en overbrengen, waarna dan de mirakelen gebeurden op het graf. Dilbeek stond er vrijwel machteloos tegenover, doch streefde onverminderd voort naar het terugwinnen van de relieken. Op zeker ogenblik dreigde de toenmalige bisschop van Mechelen, Mathias Hoviua, met een kerkban tegenover de Sint-Ambrosiusparochie indien zij de eis tot teruggaven van de relieken niet introkken. Blijkbaar haalden de Dilbekenaren zich heel wat last op de hals voor het verkrijgen van de stoffelijke overschotten van Alena ondanks de moeilijkheden welke zij ondervonden van de kerkelijke overheid.

Bibliografie

Als bibliografische gegevens betreffende lokale verering kunnen we slechts één werk aanhalen: "Het leven van de Heilige Alena vereerd te Dilbeek en te Vorst" - Luc Indestege – Dilbeek 1949.

Overige bibliografische gegevens:

- 'De Heilige Alena van Vorst', Dom. Renier Podevijn uit De Brabantse Folklore, dec. 1949
- Iets over Alena, de heilige met het boek en over een zeldzaam boekje met haar leven en mirakelen', Dr. L. Indestege uit Miscellanae J. Gessler, Deel I p. 617-625
- 'Histoire de Sainte Alène, Vierge et Religieuse', E.H. Schorpioen
- 'Het Parochiewezen in Brabant', Dr. J. Verbesselt, 1967, Deel VI, p. 275-276-277
- De studie over het leven van de H. Alena verricht door de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Dilbeek en in 't bijzonder door de heer M. Leys
- De Brusselse Post – 'Brusselse Dichters', 'Legende van Sinte Alena', Dr. W. Van Eeghem, uitgaven: 15/10-15/11-15/12/1967 en 15/2-15/3/1968
- 'Etude Critique et Littéraire sur les Vites de Saints Mérovingiens', Dr. L. Van Der Essen, uittreksel p. 320-321
- 'Eigen Schoon en de Brabander', 1959, p. 140-144
- 'Hecke und Alene', Johannes Wilhem Wolf uit 'Deutsche Märchen und Sagen', Leipzig 1845
- 'Alena', Jan de Spot, Davidsfonds 1955
- Rijksarchief Brussel, Kerkelijk Archief Sint-Ambrosiusparochie
- Ruusbroecgenootschap, Antwerpen
- 'Histoire des environs de Bruxelles', Wauters

BRON: uittreksel uit 'Heilige Alena' – niet gepubliceerde brochure over de Heilige Alena, 10 april 1981